

LJUDSKA GLASBA

LJUDSKA GLASBA NA SLOVENSKEM

Ljudska glasba (tudi etno glasba) je tradicionalna, ustno prenesena glasba raznih ljudstev ali manjših skupin. Značilna je za kulturo posameznega naroda. Obsega pesmi, inštrumentalno in plesno glasbo. Ljudska glasba je tudi navdih izvajalcem moderne glasbe. Iz nje lahko razberemo pogoje v katerih so te pesmi pisali, saj odseva delavsko, kmečko, obrtniško življenje. Bistvo take umetnosti je, da je v lasti vsega naroda, ki jo ohranja iz roda v rod, spreminja ali opušča. Avtorji so večinoma pozabljeni in zato neznani. Ni pomembno, ali je taka glasba izvirna ali prevzeta od drugih ljudstev, pa tudi iz umetne glasbe. Značilno je, da jo ljudstvo v svojem okolju (družina, vaška skupnost, obrtniška delavnica) sprejme za svojo in njeno vsebino prenaša po ustnem izročilu. V slovenskem kulturnem prostoru so največ ljudske glasbe prenašali in izvajali potujoči, krajevni ter vaški godci. Prihajali so v vasi in mesta ob raznih prilikah, ob praznovanjih, ženitovanjih, veselicah, sejmih, godovanjih ter sezonskih delih. Veliko ljudske glasbe je nastalo tudi zaradi ljudskih šeg, običajev in praznovanj.

Veda, ki se ukvarja z ljudsko glasbo je etnomuzikologija.

Dandanašnji izvajalci ljudske glasbe

- Trutamora Slovenica
- Trio Kurja Koža
- Katice
- Tolovaj Mataj
- Ljoba Jenče
- Bogdana Herman

ZGODOVINA LJUDSKE GLASBE

Okoli leta 1775 je Dizma Zakotnik zapisal prvih pet besedil slovenskih ljudskih pripovednih pesmi. V zbiranje sta se pozneje vključila med drugimi še baron Žiga Zois in pesnik Valentin Vodnik. V prvi polovici 19. stoletja je večjo zbirko podprla Filharmonična družba, pozneje so prizadevanja v romantiki k zbiranju in zanimanju za ljudsko glasbo pritegnila še mnoge druge. Slovenci štejemo med najpomembnejše zbiralce dr. Karla Štreklja, ki je s svojim načrtom izdati vse doslej zbrane slovenske ljudske pesmi Slovincem sorazmerno zgodaj zapustil štiri knjige z 8686 primeri pesemskih besedil, pa tudi nekaj melodij. Izhajale so od 1895 do 1923.

Drugo veliko prizadevanje za ohranitev slovenske ljudske pesmi pomeni načrtno zbiranje v okviru avstrijske pobude, ki ga je vodil poseben odbor za slovensko področje z zapisovalci kot je bil Franc Kramar. Leta 1913 so nastali prvi domači zvočni zapisi slovenskih ljudskih pesmi. Po zamisli in na pobudo Franceta Marolta je bil 1934 pri Glasbeni matici v Ljubljani ustanovljen Folklorni inštitut, 1951 se je preimenoval v Glasbeno-narodopisni inštitut, ki danes še vedno deluje v okviru Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Zbirke ljudskih pesmi, ki so izhajale po 2. svetovni vojni, so osvetlile glasbeno izročilo posameznih zemljepisnih območij. V Znanstveno-raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani že od leta 1970 nastaja zbirka "Slovenske ljudske pesmi", največja, najpopolnejša zbirka ljudskih pesmi, ki je doslej izšla v 4 knjigah. Spremljajo jih tudi zgoščenke.

Posnetke slovenskih ljudskih pesmi hrani tudi arhiv Radia Slovenije, ki od leta 1973, ko je bila ustanovljena redakcija za ljudsko hrani okrog 20 tisoč minut gradiva.

LJUDSKE PESMI

Ljudske pesmi so se razvijale iz preprostih ljudskih napevov, ki so se s časom nadgrajevali, spreminjali, oblikovale pa so se mnogotere različice napevov. Prenašanje pesmi in zgodb med ljudmi pa se je še povečal, ko so se ljudje začeli seliti. Najpogosteje so jih prenašali potujoči pevci, godci, pa tudi vojaki, študentje in rokodelci. Peli in igrali so jih predvsem neuki pevci, ne godci ob raznih družabnih dogodkih, kot so ženitovanja, sedmine, veselice, sejmi, martinovanje, pustovanje in ob zaključkih večjih kmečkih del. Petje je bilo glasno, v skupini, ponavadi je tisti, ki je najbolje znal besedilo pel prvi, ostali pa so se mu pridružili kasneje. Vse kitice so peli po isti melodiji, brez predpisanega tempa, dinamike ali intonacije. Največkrat so prepevali v prostem ali strogem ritmu, najmanj dvoglasno. Petja večinoma niso spremljali z glasbili, razen ob posebnih priložnostih.

Tudi razni skladatelji so napisali mnoge pesmi, katere so kasneje ponarodele. Takšne so npr. pesmi; Slovenec sem, Kje so moje rožice, Kje so tiste stezice in druge, katere je napisal Gustav Ipavec, kasneje pa so doživele med ljudskimi pevci razne priredbe. Kot zanimivost pa lahko povemo še, da so najstarejše slovenske pesmi nastale že v času Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina in Adama Bohoriča.

Ljudske pesmi so tesno povezane z ustnim izročilom. Pomemben je tudi dober spomin in druženje z ljudmi. Pri večini ljudskih pesmi je razvito večglasje, le pri madžarskih ljudskih pesmi enoglasje. Delimo jih glede na vsebino; na pripovedne (epske) in pripovedne (lirske).

Značilnosti ljudske pesmi:

- Avtorja ni, ali je neznan
- Improvizacija
- Spontanost
- Prenašanje iz roda v rod

LJUDSKA GLASBILA

1 dude	10 žvegla "šestka"	19 nunalca
2 male cimbale	11 žvegla "devetka"	20 lončeni bas
3 bordunske citre/ drsovice/ švrkovce/cítera	12 stranščica/postranica	21 boben
4 violinske citre	13 glinena okarina	22 tupalca
5 tamburaška bisernica	14 dvojnice	23 lesene žlice
6 tamburaški brač	15 šurla	24 kamenčki
7 mali bas/čelo	16 kravji rog	25 nečke
8 trstenke	17 trobenta	26 buča
9 žvegla "petka"	18 drumlica	27 "hudičev boben"

Ljudsko glasbilo je lahko vsako glasbilo, če igrajo nanj ljudski godci melodije iz ljudskega izročila ob priložnostih, ki spadajo v okvir izročila. Uporabljali so jih je godci, saj se jih pri petju ljudskih pesmi z neukimi pevci ni uporabljalo. V knjigah lahko zasledimo do 550 različnih imen za ljudska glasbila na slovenskem. Večina jih poimenuje isto glasbilo, a so imena drugačna, saj vsako ime izhaja iz drugačnega narečja. Nekje pa so različna glasbila poimenovana z istim imenom. Posebej zanimiva so tista glasbila, ki so izvzeta iz vsakdanjika in spremenjena v ljudska glasbila. Taka je npr. otroška ropotuljica, orehova lupina, preprosto narejena piščal iz trstike, lubja, travna bilka, na katero lahko piskamo.

Nekaj poznanih ljudskih glasbil:

Harmonika

Po nastanku spada harmonika med najmlajša ljudska glasbila, po razširjenosti pa je med prvimi, saj se je v dobrih sto letih razširila v vse evropske dežele in nekje celo izpodrinila tamkajšnja ljudska glasbila. K nam je prišla v drugi polovici 19. stoletja. Zaradi glasnosti, praktičnosti in nenazadnje tudi lahke naučljivosti, se je harmonika hitro razširila po Evropi in tudi drugod po svetu. Z njo je lahko en sam godec nadomestil celotno godčevsko zasedbo, saj je bilo mogoče na enem glasbilu igrati melodijo, le-to spremljati in vsemu skupaj dodati še base.

Posebej priročna za igranje ljudske glasbe in plesnih viž je diatonična harmonika (frajtonarica), ki ima močno zveneče base za poudarjanje plesnega ritma.

Gosli in bas

Gosli, kakor so pri nas najpogosteje imenovali violino, so znane od 16. stoletja dalje, čeprav so na godala igrali že veliko prej. Pri nas jih prikazujejo različne upodobitve na freskah, omenjajo pa jih tudi stari pisni viri. Še danes so sestavni del marsikatere domače godbe. Prave godbe ni brez basovskega glasbila. Najpogosteje so v ta namen pri nas uporabljali lesena godala, ki so jim preprosto rekli bas ali bajs.

Trstenke

Pri nas se je razvila in do danes ohranila tudi edinstvena oblika panove piščali, po mnenju nekaterih strokovnjakov naše najbolj prepoznavno ljudsko glasbilo, ki ga drugod po svetu ne zasledimo. Pri nas je znana posebna različica trstenk, kjer so posamezne cevke razporejene v simetrični (trikotni ali "V") obliki z najdaljšo cevko na sredini glasbila. Taki obliki je prilagoejna tudi uglasitev, ki s pihanjem v dve ali celo tri sosednje cevke hkrati omogoča večglasno igranje.

Zvonovi

Po dosedanjih raziskavah je pritrkavanje slovenska posebnost, ki ne seže prek naših etničnih meja in drugod doslej še nismo zasledili povsem enakega zvonjenja. Pritrkavanje je poseben način slovesnega zvonjenja, pri katerem se udarja na zvonove neposredno s kembljem po posebnih ritmičnih obrazcih...

Lončeni bas

Lončeni bas je izrazito spremljevalno glasbilo. Že ime pove obe njegovi značilni lastnosti: narejen je iz gline in se uporablja za bas, torej za spremljavo, za ritem plesnim melodijam. Vendar pa nam različna poimenovanja lončenega basa in druga pričevanja povedo, da je bil zelo razširjeno glasbilo po delu slovenskega ozemlja.

Najdlje, vse do danes se je ohranil v Beli krajini, kjer ga imenujejo gúdalo ali díplenjak. Za izdelavo basa potrebujemo lončen lonec. Čez odprtino v loncu napnemo svinjski mehur. Sredi te opne privežemo s spodnje strani kakih 30cm dolgo sirkovo paličico in bas je pripravljen za igranje. Na bas se igra tako, da se s stisnjeno dlanjo ali prsti drsi po paličici gor in dol, pri tem si je treba roko vlažiti z vodo.

LJUDSKI PLESI

Ples je že od nekdaj in vedno bo človekov tesni spremljevalec pri praznikih, slavjih in pomembnih življenjskih prelomnicah.

Na Slovenskem se je največ plesalo v predpustnem času ter med velikonočnim ponedeljkom in adventom. V primerjavi z npr. nošami, narečji... je plesno izročilo po celi Sloveniji precej enotno. Majhne razlike so opazne le na zelo odmaknjenih področjih (npr. Rezija) in na področjih, kjer je prebivalstvo precej spremenjene zaradi dogodkov v zgodovini (npr. Bela krajina). Prvotni plesi so v Sloveniji zamrli precej hitro, nadomestili pa so jih nemški plesi.

Plesi so dandanes ohranjeni zaradi folklornih skupin, ki poleg plesov tudi pojejo ter uporabljajo čim bolj avtentično glasbo in nošo. Poznamo avtentične folklorne skupine, ki plešejo plesne značilne za njihov kraj in poustvarjalne folklorne skupine, ki pa predstavljajo plesne iz različnih pokrajin.

V kulturni dediščini se ples pogosto zamenjuje z besedo raj, rajanje. V Sloveniji je plesno izročilo dokaj enotno, razlike so le v odmaknjenih regijah kot sta Rezija in Beneška Slovenija.

Poznamo:

- Ples v krogih (kolo - Bela krajina)
- Ples v vrsti
- Ena izmed plesnih oblik v Sloveniji je tudi štajeriš, katerega starejša oblika predstavlja združitev plesa in petja. Spada med snubitvene plesne, vplival pa je tudi na druge plesne v Sloveniji.

LJUDSKA GLASBA DANES

Današnje ljudsko izročilo je možno čutiti tako na podeželju kot v mestih in večjih naseljih. Tam, kjer se še govorijo in običaji letnega in življenjskega kroga niso popolnoma izgubili in kjer starejša generacija še pomni "stare čase", se med pevci in godci še oglašajo spontano ljudsko petje in godčevske viže. Največkrat ga slišimo ob praznovanjih godov, na novoletnih srečanjih, na porokah, martinovanjih, koledovanjih, itd.

V mestnih središčih - pa tudi v okviru raznih krajevnih kulturnih društev - deluje vrsta folklornih skupin, kjer gre za prenašanje znanj ljudskih plesov, petja ljudskih pesmi in lokalnega godčevstva. V mestnem okolju nastaja preporodna ljudska glasba, pravimo ji tudi sodobna ljudska glasba, ki v aranžmajih nagovarja zlasti mlajše. Pogosto privzema slog popularne glasbe, jazza, rocka in drugih glasbenih zvrsti.

Tudi izvajalci - nosilci te nove oblike so pretežno mladi glasbeniki, ki avtohtona ljudska glasbila pogosto družijo z elektronskimi. Nekateri poustvarjalci so člani kulturnega društva Folk Slovenija, ki na letnih koncertih, zgoščenkah, glasbenih in plesnih delavnicah in raznih predavanjih skrbi za ohranjanje in popularizacijo slovenskega ljudskega izročila.

V drugi polovici minulega stoletja se je med Slovenci priljubila narodnozabavna glasba, ki sodi v lahkotnejši glasbeni žanr in kaže podobo domačnosti. Ustvarjajo jo manjše vokalno-instrumentalne skupine, njeni nosilci so bodisi glasbeni ljubitelji ali pa poklicni glasbeniki.

Za ohranjanje avtentičnega spontanega petja in godčevstva, živega zlasti na podeželju, skrbi tudi Javni sklad republike Slovenije za kulturne dejavnosti s svojimi področnimi izpostavami z organizacijo republiškega in področnih srečanj ljudskih pevcev in godcev ter spremljevalnimi glasbenimi delavnicami, kjer se lahko naučimo igrati na ljudska glasbila.